

УТВРЂЕНИ БАЧ

ПИШЕ: Дејан РИСТИЋ

Војвођанска варошица Бач, по којој је названа читава регија која се налази између Дунава, Тисе и српско-мађарске границе, настала је у непосредној близини једног од најстаријих и свакако најочуванијег средњовековног утврђеног града на тлу северне српске покрајине.

Водени град

Бач је удаљен 62 km од Новог Сада, 140 km од Београда и 120 km од Суботице. На подручју истоимене општине данас живи мање од 5.500 становника.

Посве специфична по својој локацији, техници и стилу градње, бачка утврда и данас оправдано привлачи велики број стручњака и посетилаца. Штрчећи из питоме војвођанске равнице, са моћном донжон кулом Бачка тврђава представља један од најзначајнијих споменика културе из периода средњег века у читавој Србији.

У близини саме тврђаве налази се знаменити фрањевачки самостан. Изграђен је у стилу касне романике и ране готике. Темеље првог, тада још увек не фрањевачког, римокатоличког манастира поставили су припадници витешко-монашког реда темплара који су се борили у крсташким ратовима 1169. године. По укидању темпларског реда самостан је припао редовницима фрањевцима мађарске националности (око 1300. године). Касније, у својим освајачким походима Турци су га делимично порушили, а део претворили у џамију којој је самостански торањ служио као минарет. У ратовима који су се водили до краја 17. века, самостан је у више наврата рушен и паљен, дозиђиван и обнављан, те је упадљиво архитектонско шаренило манастирских зграда.

Осим остатака древног утврђења и фрањевачког самостана, у Бачу се налазе и римокатоличка Црква Светог Павла, самостан часних сестара, капела Светог Антона Пустиняка и турско купатило. Стога не треба да чуди да је савремени Бач временом прерастао у прво насеље-музеј на отвореном у Србији. Уз чињеницу да се недалеко од Бача налази и српски православни Манастир Бојани, летња резиденција епископа бачких, ово подручје истински плени богатством и разноликошћу културног наслеђа.

Утврђење које је напустила река

Путник-намерник не би ни претпоставио да се у, на први поглед скрајнутом делу непрегледне бачке равнице, може наћи на остатке древне и некада моћне тврђаве – једне од најстаријих у Србији.

Иако се не налази непосредно уз реку Дунав, већ у њеној близини, Бачка тврђава сврстана је у низ тзв. дунавских утврђених градова будући да по времену и начину градње, као и по функцији, у потпуности припада корпусу дунавских фортификација.

Комплекс утврђеног замка са подграђем смештен је на оштром и дубоком бившем речном меандру реке Мостонге, на издигнутом терену који је у прошлости у потпуности био окружен водом. Историјски амбијент данас је значајно измењен. Изградњом хидросистема Дунав–Тиса–Дунав исправљено је корито реке Мостонге и обрађено као канал, чиме је тврђава са подграђем остала без воденог огледала.

Првобитно утврђење грађено је на бази раније подигнуте земљане утврде типа город. Судајући по археолошком пресеку, бачко утврђење спадало је у једноставније. На средини већ постојећег шанца укопан је ред стубова и тако створен зид – палисада. Овакав тип утврђења земљадрво у средњовековним списима зове се и *castrum ligneum* (лат. земљане утврде). Тврђава у Бачу спомиње се први пут у писаним изворима тек 1194. године.

По сведочењу арапског путописца Идризидија (1154) „Бач и Ковин су од градова Угарске најурбанизованији, добро су грађени, располажу са највише богатства и са највише мајура“. Надаље, „становници целог овог краја – под тиме подразумевам становништво Угарске – су земљорадници, баве се сточарством и пољопривредом, имају села и

на Мостонги

располажу са обрађеним њивама". Бач описује овако: „Б. к. с. у. н (Бакачин) је гласовито место, које убрајају међу остале велике градове. Ту се налазе пијаце, трговачке радње, занатлије и грчки научници. Имају газдинства и обрађене њиве. (У Бачу) је жито јефтино јер се може наћи у изобиљу". Татарска најезда је изгледа потпуно уништила овај Идризијев „најурбанизованији“ град, који је тек крајем прве половине 14. века почео поново да се развија захваљујући угарском краљу Карлу Роберту Анжујском, који је дао да се сагради једна зидовима опасана кула за становање – донжон.

До тврђаве се сада из правца Бача стиже преко бетонског пешачког моста, проласком кроз Варош-капију и Улицу Бачка тврђава, да би се код задњег реда куће скренуло у правцу севера и преко земљане рампе, на месту некадашњег покретног моста, нашло унутар утврђеног замка. Колски прилаз тврђави омогућен је са пута Бач–Вајска, одакле се уочавају и плодном бачком равницом доминирају моћна здања од опеке са донжон кулом.

Брана моћној српској држави

Време изградње очуваних тврђавских објеката до данас није у довољној мери расветљено. Терен на коме је смештена просторна целина важан је археолошки локалитет. На простору под темељима видљивих зидова утврђеног замка постојало је насеље из периода млађег неолита – пре шест миленијума, које је живело и у бронзаном, старијем гвозденом добу и латену, а постоје индикације за праћење Келта и живота у периоду касне антике током 3. и 4. века.

Древни Бач настао је на размеђи античког доба и раног средњовековља.

Први трагови о Бачу потичу још из периода византијског цара Јустинијана Првог Великог. Цар га помиње у писму из 535. године.

Бач је 873. године било аварско утврђење. За време владавине мађарске династије Арпадоваца Бач је био краљевски град и седиште истоимене бискупије.

Године 1241. у Бач су упали Монголи и разорили га.

Тврђаву у Бачу, која је данас најстарија очувана тврђава у Војводини, подигао је угарски краљ Карло Роберт Анжујски у периоду између 1338. и 1342. године. Разлог

да моћно утврђење подигне на малој

реци Мостонги и њеном рукавцу налазио се у владаревој жељи да заустави даље ширење српске средњовековне државе Немањића на север. У том раздобљу она је имала значајну и јасну функцију у фортификацијско-одбрамбеном систему угарског краљевства.

Тада су изграђени зид од опеке који се није темељио на остацима некадашњег насипа – шанца и једна тропратна кула за становање која је на сваком нивоу имала и тоалет, а отпаци су одвођени посебним каналом у септичку јаму. У то доба ово је било изузетно савремено решење. Унутар тврђаве воду за пиће обезбеђивао је бунар који се налазио у подруму куле за становање. Поред донжона откопана је и једна цистерна, која је такође снабдевала водом становнике тврђаве. И подграђе – suburbium било је окружено зидовима, а у њега се улазило кроз утврђену капију чији остаци и данас постоје. У том раздобљу тврђава је имала осам кула, разне одаје за потребе управника бачке области, ходнике, боравишта за стражу, кухињу, бунар, шталу итд. Бач је тада постао важно војно, политичко, културно и црквено седиште. Тврђава је подигнута на мањем острву насталом од меандра реке Мостонге. Спада у тзв „водене градове“ јер је са свих страна била опасана реком, а прилазило јој се покретним мостовима.

Од средине 15. века започети су интензивна градња и прилагођавање новим ратним техникама у склопу ојачавања јужне границе пред турским освајањима. У овом периоду истичу се личности Иштвана Варадија и Петра Варадија, чија се бискупска резиденција налазила унутар зидина, а који су заслужни за изградњу и уређивање овог комплекса. Посебно обимне радове на реконструкцији замка обавио је надбискуп Петар Варади (Петроварадинска тврђава у Новом Саду) у раздобљу између 1490. и 1495. године. Он је обновио утврђење и град, али је и проширио реку Мостонгу како би омогућио бродовима са Дунава да дођу до тврђаве. Том приликом ојачан је систем одбране уз доградњу елемената прилагођених артиљеријском ратовању, а у исто време дограђена је и палата код северне куле која је имала камену пластику рађену у духу ране ренесансе. Има се утисак да су на обнови и доградњи Бача крајем 15. века радили италијански неимари и фортификатори.

Основа утврђења прилагођена је терену, тако да је у облику сасвим неправилног четвороугаоника чија је најдужа, јужна страна преломљена негде око средине. На угловима су се налазиле кружне или квадратне куле. Испред

улазне капије истурена је засебна, одбрамбена кула, која је мостом била спојена са конструкцијом улазне капије. Ближе југоисточном углу налази се моћна и висока бранич кула. Тврђава је обнављана и ојачавана у стилу ренесансе крајем 15. и почетком 16. века.

Јединствена донжон кула

У периоду након Мохачке битке 1526. године град и тврђава бивају освојени од стране Турака (1529). Из тог периода потичу и описи тврђаве у записима истакнутог османског путописца Евлије Челебије, када је утврђени Бач постао део Сегединског санџака.

Бачка тврђава остала је у османским рукама све до 1686, када је, за време Великог бечког рата, била освојена од стране аустријских трупа.

У време Ракоцијеве буне (1702–1704) тврђава је спаљена, разрушена и напуштена, након чега више није обнављана.

Иако је након минирања у значајној мери изгубљен физички интегритет зиданих структура утврђеног замка, сачувани елементи упућују на универзалну вредност архитектуре и сведоче о примени развијене фортификационе школе високе готике, са елементима ране италијанске ренесансе.

Куће у подграђу изграђене су у другој половини 18. века.

Тврђава у Бачу је најбоље очувани средњовековни фортификациони комплекс у Војводини који припада типу „воденог града“, осмишљеног да брани град у мочварним, равним теренима. Тврђава је веома важан вишеслојни локалитет и историјско место.

Основу тврђаве чини неправилни петоугаоник са четири истурене куле на угловима, које су међусобно биле повезане обимним зидом, данас сачуваним у мањем проценту. Куле су различитих облика и димензија. Три угаоне куле имају кружну основу, док је северозападна четвороугао-

не основе. Једини слободностојећи и обновљени објект унутар тврђаве је донжон кула, квадратне основе, смештена у источном делу тврђаве. Са јужне стране налазе се остаци издвојене одбрамбене куле – барбакана.

У зидине утврђеног замка и подграђа тврђаве у Бачу уграђени су ратови, освајања, преузимања власти, путеви којима су пролазили крсташи, султан Сулејман Величанствени...

Донжон кула представља најочуванији и највелелепнији део овог средњовековног комплекса. То је једини донжон који се у Србији могао наћи. Располажемо заиста ретко драгоценим наслеђем чија будућност у великој мери зависи од добро осмишљених активности за очување богатих материјалних трагова прошлости.

У археолошким ископавањима обављеним између 2004. и 2006. године истражен је објект прислоњен уз североисточни бедем, дефинисан као палата, као и цистерна кружне основе на простору између донжон куле и југоисточног бедема. Комплекс је недовољно истражен, истурене куле су у горњим зонама недоступне и нису безбедне за непосредна истраживања, услед чега недостају потребни подаци о конструкцијама и техникама грађења. Нажалост, многи подаци су трајно изгубљени и избрисани. Имајући у виду околност да су започета систематска археолошка истраживања и испитивање материјала, сада се стварају услови за изоштравање фокуса на различита поља отворених питања везаних за грађење.

Од 1958. археолошка ископавања вршена су неколико пута. Изведени су радови на рестаурацији и уређењу бранич куле и конзервација улазне капије подграђа и турског амама. Почетком 21. века настављени су истраживачки и конзерваторско-рестаураторски радови.

Тврђава у Бачу, заједно са другим драгоценим сегментима културног наслеђа који се налазе на територији истоимене општине, представља изузетан драгуљ српске и европске баштине, који осим образовне и научне улоге располаже неисцрпним туристичким потенцијалима које је потребно активирати са циљем даљег очувања и презентације нашег културног наслеђа у националним и међународним оквирима. ■

